

ВИВЧЕННЯ СКЛАДНОСУРЯДНОГО РЕЧЕННЯ ЗА НОВИМ ПІДРУЧНИКОМ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ 9 КЛАСУ

(автори Н. Б. Голуб і А. В. Ярмолюк)

*Алла Ярмолюк,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
відділу навчання української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України*

УДК 373.811.161.2

У статті презентовано новий підручник «Українська мова» для 9 класу, у якому реалізовано інноваційну методикау навчання синтаксису складного речення на засадах сучасних підходів: компетентнісного, особистісно орієнтованого, діяльнісного й текстоцентричного. Схарактеризовано зміст і структуру навчальної книги, представлено розділ «Складне речення. Складносурядне речення».

Ключові слова: *компетентнісний, особистісно орієнтований, діяльнісний, текстоцентричний підходи, комплексні вправи, компетентнісно орієнтовані завдання, мотивація, рефлексія.*

Поставлення проблеми. Зміна освітньої парадигми потребує переосмислення традиційної організації навчання української мови, розроблення нових технологій. Сутність інноваційного навчання й логіку розгортання його змісту відображено в підручнику української мови для 9 класу, створеному авторами Н. Б. Голуб і А. В. Ярмолюк. Методологічною основою підручника слугують підходи, визначені в Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти та оновленій програмі як пріоритетні: компетентнісний, особистісно орієнтований, діяльнісний і текстоцентричний [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Створюючи сучасну навчальну книгу, автори спиралися на новітні дослідження в галузі підручникотворення, лінгводидактики, лінгвістики, психології й методики навчання мови. У процесі аналізу праць з'ясовано загальнодидактичні й методичні принципи побудови

підручника, визначено функції сучасної навчальної книги (Горошкіна О., Мацько Л., Пентилюк М., Редько В., Савченко О., Хуторський А.) [6; 7; 8; 10]. Вагомими для розроблення інноваційної методики стали дослідження, у яких схарактеризовано сутність компетентнісного, особистісного й комунікативно-діяльнісного підходів та особливості застосування їх у навчанні (Бацевич Ф., Бондаревська Є., Гуйванюк Н., Загнітко А., Зимня І., Кухарчук І., Краєвський В., Пентилюк М., Равен Дж., Хуторський А., Якиманська І.) [1; 2; 4; 7; 11]. Узято до уваги висновки прибічників теорії особистісно орієнтованого навчання про мовлення як суб'єктно орієнтовану, координовану вчителем діяльність, яка передбачає виконання завдань різного рівня складності, що сприяють особистісному розвитку учня. Ураховано, що під час навчання мови необхідно застосувати компетентнісний підхід, оскільки він забезпечує соціалізацію учня, спрямовує освітній процес на формування ключових і предметних компетентностей [4; 7; 8].

На основі аналізу праць апологетів текстоцентричного підходу (Гальперін І., Бондаренко Н., Голуб Н., Золотова Г., Окуневич Т., Пентилюк М., Симоненко Т.) з'ясовано, що важливим засобом розвитку комунікативних умінь учнів є текст. Це положення враховано під час розроблення системи комплексних вправ, які побудовано на основі текстів соціокультурної тематики, а в завданнях передбачено аналіз змісту й структури їх, створення текстів різних видів і жанрів.

Аналіз останніх наукових досліджень дав можливість констатувати, що на часі є створення підручника української мови, який сприятиме реалізації завдань сучасної освіти, зокрема, формуванню компетентнісної мовної особистості, яка успішно адаптується в суспільстві, здатна до самоактуалізації і спроможна самонавчатися впродовж усього життя.

Виклад основного матеріалу. У ході аналізу нової літератури з проблеми дослідження з'ясовано, що процес оволодіння учнями синтаксичним рівнем мовної системи включає не тільки синтаксичні й пунктуаційні вміння і навички, а й досвід, цінності, ставлення. Таким чином, оволодіння компетентністю є інтегрованим результатом навчання. Обов'язкова умова формування й розвитку

компетентності – діяльність, у процесі якої учень розв'язує завдання в комплексі, усвідомлено. З огляду на таке констатовано, що показником високого рівня загальної й мовленнєвої культури учнів, важливим чинником їхньої соціальної адаптації, визначення власної траєкторії життя є оволодіння *комунікативною компетентністю* і, зокрема, *синтаксичною компетентністю*. *Синтаксичну компетентність* розглядаємо як знання синтаксичних засобів мови, здатність усвідомлено використовувати в нових ситуаціях спілкування синтаксичні одиниці різних структурних рівнів (словосполучення, речення, ССЦ, текст), синтаксичні конструкції різних видів і сполучних засобів (речень складних сполучникових, безсполучникових, із різними видами зв'язку), урахуваючи функційно-стильові різновиди мовлення відповідно до теми, мети, ситуації спілкування, провідних жанрів комунікації.

Становленню синтаксичної компетентності сприяють сучасні методи навчання. Визначальним є *метод вправ*. Компетентності формуються через застосування комплексних вправ, які включають компетентісно орієнтовані завдання. Вправи підручника розроблено з урахуванням *функційно-комунікативного підходу*, що програмує пізнання рідної мови через розв'язання мовленнєвих завдань, і побудовано на основі текстів соціокультурної тематики. Тексти виконують дидактичні, розвивальні й виховні функції, зокрема, сприяють навчанню видів мовленнєвої діяльності, презентують моделі розв'язання комунікативних завдань. Ці завдання передбачають спілкування, співпрацю, рівність позицій, емпатію. У підручнику презентовано роботу в парах, малих групах, застосовано інтерактивні методи: *метод проєктів, розігрування ролей, ситуаційний метод* тощо. Сутність *ситуаційного методу* полягає у використанні конкретних випадків (ситуацій, історій) для спільного аналізу, обговорення, прийняття рішень або формулювання висновків учнями під час вивчення складного речення. Таким чином суб'єктний досвід підлітка формується через ситуації (спеціально створені навчальні або життєві), які вимагають прояву особистісних рис і здібностей, і їх не можна розв'язати на знаннево-репродуктивному рівні (наприклад, скласти модель свого життя, обрати творчий варіант розв'язання проблеми, критично оцінити подію). Цей

метод не тільки відображає практичну проблему, а й одночасно актуалізує певний комплекс знань, які необхідно здобути учням під час розв'язання цієї проблеми, вдало поєднує навчальну, аналітичну й виховну діяльність.

Для формування емоційно-оцінювального складника комунікативної компетентності особистості застосовано *методи наслідування (рольової гри) і рефлексії*. Це пов'язано з вищим рівнем становлення Я-концепції, на якому функціонує регуляційна технологія нормування навчальних знань: учень прагне піднятися від Я-реального до Я-ідеального, тобто навчитися нормувати, а тому формує уявлення про те, яким хотів би стати на даний момент, чого прагне досягти, що для цього потрібно змінити в собі. Власне, через цикл переведення знань у певні алгоритми, плани, технології відбувається *рефлексія* (здатність особистості спрямовувати свідомість на себе, на форми й способи діяльності). Коли учні прагнуть наслідувати когось, до цього процесу залучається їхнє Я-підсвідоме, що утримує досвід. Таким чином, підліток, з одного боку, збагачується новими соціально-рольовими здобутками, а з другого боку, його попередній індивідуальний досвід змістовно розширюється й збагачується.

Метод морального вибору, спрямований на формування ціннісних орієнтацій учнів, застосовується під час опрацювання соціокультурних тем, пов'язаних із вибором і обстоюванням ними певних моральних вартостей (ідеалів, ідей, мотивів, устремлінь тощо). Цей процес відбувається під час написання творчих робіт. Для самопізнання й усвідомлення загальнолюдських цінностей і вартостей (істина, добро, співчуття, незалежність, свобода, доля, патріотизм тощо) застосовується на уроках мови *метод моделювання ситуацій*, коли учні моделюють різноманітні соціальні ситуації (відповідно до вікових особливостей), наповнюючи їх певним смислом.

Такі особистісні якості учня, як самоорганізація, самостійність, самоконтроль, саморозвиток найбільше проявляються під час самостійної роботи. Вона є специфічним видом навчальної діяльності, вищою формою цієї діяльності, формою самоосвіти і передбачає виконання певних дій учнем: усвідомлення мети своєї діяльності, розуміння й сприймання навчального завдання, надання йому особистісного змісту (згідно з теорією діяльності

О.О. Леонтєва), самоорганізацію під час розподілу навчальних дій, самоконтроль за їх виконанням.

Спираючись на твердження психологів, що мотивація – необхідна умова ефективного навчання [4], під час розроблення змісту і структури підручника для 9 класу було враховано чинники, які сприяють посиленню мотивації вивчення української мови: зв'язок виучуваного навчального матеріалу з повсякденними потребами й інтересами учнів; розуміння загальної мети навчання, розвиток умінь визначати власні цілі; стимулювання підлітків до подальшого пізнання наукових, природних, соціальних явищ через цікавий навчальний матеріал; формулювання запитань, які спонукають до аналізу й роздумів; розігрування ситуацій, наближених до життя. Кожен розділ містить мотиваційну частину; запитання й завдання спрямовано на визначення цілей навчання і планування учнями власної навчальної діяльності; у параграфах чітко виділено ключові поняття. Завдання вправ сприяють активізації пізнавального інтересу учнів, практичному засвоєнню мови, вихованню поваги до рідної мови й культури, до України (завдання різних рівнів складності, можливість вибору варіанта домашнього завдання тощо). Мотиваційну функцію підручника посилюють *творчі завдання*, завдання *на вибір*, *на рефлексію*, наявність обов'язкового й додаткового матеріалу. У вправах, схемах спроектовано розгорнений процес самонавчання, залучення до діалогу. Виконуючи такі завдання, дев'ятикласники вчаться визначати й усвідомлювати мету (що й для чого я роблю), вибирати й оцінювати засоби виконання самостійної роботи, прогнозувати, рефлексувати.

Апарат орієнтування в навчальному матеріалі, що містить підручник, включає систему вмотивованих і збалансованих за кількістю умовних позначень. Зокрема, чітко виділено й розрізнено матеріал для обов'язкового засвоєння та допоміжну інформацію; виділено рубрики («Карта пам'яті», «Екологія слова» тощо), спеціально позначено вправи на редагування, проекти, творчі й ситуаційні завдання, завдання, що передбачають роботу з комп'ютером, рефлексію тощо). Після кожного розділу запропоновано запитання й завдання для узагальнення вивченого, які не передбачають

однозначних відповідей, а спрямовують підлітка на аналіз, самоаналіз, формулювання висновків із використанням знань, здобутих під час опрацювання мовної теми.

Презентуємо розділ підручника «Складне речення. Складносурядне речення». Позначення: (* – з'ясувати значення слова; ** – дібрати синоніми).

СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ ТА ОЗНАКИ ЙОГО. СКЛАДНОСУРЯДНЕ РЕЧЕННЯ

Що повніше й доречніше людина послуговується мовою, доцільно створює і використовує у своєму мовленні наявні в мові синтаксичні конструкції, то швидше й легше вона налагоджує контакти з іншими носіями мови.

П. Дудик, Л. Прокопчук

§ 12. СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ

Доброчинність

Що може бути шкідливіше за людину, котра володіє знаннями найскладніших наук, але не має доброго серця?

Г. Сковорода

Цілевизначення

А Бесіда:

1. Що вам відомо про синтаксис?
2. Наскільки важливі ці знання для кожної людини?
3. Які вміння вам знадобилися в житті?
4. Чи відчували ви труднощі, пов'язані зі знаннями й уміннями з синтаксису?

5. Оберіть одне з речень наступної вправи і на прикладі його розкажіть, що вам відомо про речення.

1. Прочитайте речення. Чи є серед них складні? Обґрунтуйте свою відповідь.

1. Мазепа задавав тон у благодійництві для всієї старшини, подавав їй приклад, надихав на благодійництво. 2. Історія нашої держави рясніє прикладами меценатства, починаючи від князів Київської Русі, уже тоді українські можновладці не шкодували грошей на побудову церков, видавничу справу, розвиток культури й духовності. 3. Однак чи не найбільший приклад меценатства в Україні – митрополит Андрей Шептицький, який допомагав українцям в Україні і за межами її. 4. Рід Терещенків, що дав Україні не тільки найпотужніших підприємців, але й колекціонерів, меценатів, авіаконструкторів, політиків і просто талановитих людей, походить зі старовинного Глухова. 5. Добру пам'ять магнати залишили по собі в рідному Глухові: на пожертви Терещенків було збудовано ремісниче училище, жіночу й чоловічу гімназії, педагогічний інститут, приміщення першого банку (З Інтернету).

Складним називають речення, у якому є дві або більше граматичні основи: *1. Розвиткові доброчинності в середні віки також сприяло ктиторство, коли певна особа споруджувала або відновлювала церкву, відмовляючись від прав власності на неї (Л. Пескіна). 2. Численні згадки дослідника козацької доби, історика Дмитра Яворницького засвідчують: одним із важливих пунктів кодексу козацького лицарства було визнано добродійність (Л. Пескіна).*

Частини складного речення утворюють єдине ціле – синтаксичну одиницю вищого, ніж просте речення, рівня. Ці частини можна вважати простими реченнями тільки умовно. Вони мають подібну до простих речень будову, але здебільшого позбавлені змістової та інтонаційної завершеності: *Найвідоміші музиканти з усього світу зберуться разом для участі у благодійних концертах «Класична Фесрія» заради допомоги дітям, а ми, купуючи квитки на ці концерти, дамо шанс дитячим серцям битися далі! (З Інтернету).*

2. Прочитайте речення. Об'єднайте прості речення у складносурядні й запишіть їх. Назвіть сполучні засоби.

1. До меценатства заможних українців завжди спонукали приписи релігії та історична традиція. З другої половини ХІХ століття доброчинності сприяли також і закони *(В. Пономарьов)*. 2. Мадонну сміливо можна назвати Королевою добрих справ. Співачка не любить афішувати публіці свої добрі справи і щедрі внески. 3. Раніше Білл Гейтс давав гроші на гарвардські дослідження в галузі комп'ютерних технологій, бібліотеку, школу пілотажу тощо. Нині його благодійний фонд опікується також програмами вакцинації від малярії й менінгіту, навчанням і підготовкою вчителів. 4. Джордж Кайзер – американський бізнесмен, один із найбагатших людей у світі, інвестує в дошкільну освіту й медицину, будуючи школи для бідних, видаючи гранти на навчання й лікування. Також щорічно створений ним фонд виділяє близько \$7,5 млн на потреби бідних: купівлю їжі, одягу, лікування від наркоманії і т.д. *(З Інтернету)*.

Основними засобами зв'язку у складному реченні є інтонація й сполучні засоби.

Залежно від способу поєднання частин розрізняють такі основні **види складних речень**:

1. **Складні сполучникові** речення – це речення, частини яких водночас поєднуються за змістом, інтонаційно і за допомогою сполучників або сполучних слів. Наприклад:

*1. Дехто вважає меценатство красивою модою або способом вимолити прощення за своє багатство, та все ж добродійність здебільшого залишається відвагою, здатністю вкласти трохи своїх зароблених статків у майбутнє *(Н. Степула)*.*

*2. Коли після виставки було вирішено створити в музеї окремий відділ для творів Шевченка, подарованих меценатами, гроші на заснування його пожертвувала родина Терещенків *(М. Біляшівський)*.*

2. **Складні безсполучникові** речення – це речення, частини яких поєднуються за змістом та інтонаційно без сполучників і сполучних слів.

Інтонацію кінця має все складне речення, а не частини його, і ця інтонація зосереджена на кінцевій частині його. Наприклад:

Здатність чинити добро вкорінена в самому людському естві; благодійність була, є і буде в суспільстві, тільки форми її змінювалися й, очевидно, будуть змінюватися надалі (За С. Грабовським).

Складні речення, як і прості, за метою висловлювання поділяються на розповідні, питальні й спонукальні.

3. I. Прочитайте мовчки текст, визначте тему й головну думку, доберіть заголовок.

Доброчинність – явище, добре знайоме в Україні здавна. Князі **Київської Русі**, гетьмани Петро Сагайдачний, Іван Виговський, Іван Мазепа, Кирило Розумовський сприяли поширенню освіти, будували власним коштом храми, опікувалися здібними краянами, навчаючи їх у найкращих європейських університетах. У XIX – на початку XX століття особливо активізувалося **меценатство** серед багатих і не дуже, шанованих і знаних українців. Пригадаймо меценатів Тарновських, Григорія Галагана, родину Симиренків, Євгена Чикаленка, батька й сина Рильських, братів Бродських, кілька поколінь Терещенків.

А хіба не був меценатом, хоч і не вельми заможним, письменник Михайло Старицький, який продав свій маєток на **Поділлі**, аби допомогти звестися на ноги професійному українському театру? **Створивши** славнозвісну театральну трупу, він платив акторам ставки, яких не мали на той час навіть актори російських імператорських театрів.

А хіба не були меценатами педагог Сергій Грушевський і його син Михайло, перший всеукраїнський Президент? Сергій Грушевський заповів збудувати його коштами реальне училище для дітей робітників на **київській Куренівці**, а Михайло заснував у Львові на кошти з власних гонорарів фонд для підтримки студентів і молодих учених-істориків.

Згаданими прикладами **не вичерпується** перелік свідомих краян, завдяки яким не одне покоління українців мало і матиме змогу долучитися до високого духу вітчизняної науки, культури, побуту (За М. Ігнатенко).

II. Об'єднайтеся в групи для виконання таких завдань за текстом:

1. Доберіть і запишіть якомога більше запитань за текстом.
2. Висловіть своє ставлення до меценатства.
3. Визначте, яких речень – простих чи складних – більше в тексті.
4. Назвіть двоє речень, що відрізняються інтонацією.
5. Поясніть написання виділених слів.
6. Чому в словах «меценатство» і «козацтво» різні суфікси?
7. Знайдіть у тексті й запишіть три пари слів, однакових за будовою.
8. Пригадайте додаткову інформацію про добродійність згаданих у тексті людей. Розкажіть по черзі (представник від кожної групи), уживаючи складні речення.

4. Розгляньте таблицю «Складні речення», дайте відповіді на запитання і виконайте завдання:

Складне речення			
Сполучникові			Безсполучникові
Складносурядні		Складнопідрядні	
Засоби зв'язку	Зміст, інтонація, сурядні сполучники.	Зміст, інтонація, підрядні сполучники чи сполучні слова	Зміст, інтонація
Будова	[] і [].?! [], чи [], чи [].?! [], але []. ?!	[], щоб (). [(де)]. [], (що) .	[], []. []:[].?! []–[]?!

Приклади	<p>Меценатство часто починається з прискореного биття серця, небайдужого ставлення до рідної землі, із патріотизму, і саме в цьому міститься таїна розвитку благородної справи в Україні (Н. Степула).</p> <p>У литовсько-польську добу князі продовжували благодійні традиції своїх попередників, проте часто ними керувало лише бажання за допомогою пожертв очистити свою душу від гріхів (Вікіпедія).</p>	<p>Я лиш прагну жити так, щоб унести свою лепту добра у цей світ (А. Сирота).</p> <p>Всюди, де є людина, є можливість проявити доброту (Сенека).</p> <p>Кожен милосердний учинок – це щабель сходів, що ведуть до небес (Г. Бігер).</p> <p>Дві третини зібрань у Національному музеї Тараса Шевченка становлять твори видатного митця, які подарував український меценат Василь Тарновський (М. Біляшівський).</p>	<p>Благодійність приходить з розкритими долонями, її призначення – віддавати (Перл Бак).</p> <p>Борис Грінченко був переконаний: колекція ми-стецької спадщини Шевченка, зібрана Василем Тарновським, – безцінна (М. Слабошпицький).</p> <p>Одним із найбільших меценатів ХХ століття вважають митрополита Андрея Шептицького; за сприяння цієї духовної й високоосвіченої людини в Галичині розвинулася мережа* українських національних кооперативів, були відкриті безкоштовні шпиталі для бідних (Г. Терещук).</p>
-----------------	---	--	--

II. Запитання і завдання:

1. За якими ознаками розрізняють складні речення?
2. Розкажіть про засоби зв'язку частин складних речень?
3. Як відрізнити складносурядне і складнопірядне речення?
4. Пригадайте за відведений учителем час якомога більше прикладів складних речень із відомих вам текстів українських народних пісень.

5. Із поданих речень утворіть і запишіть складні речення, використовуючи (де потрібно) сполучники чи сполучні слова. Скажіть, як вплинула заміна сполучників (сполучних слів) на зміст складних речень. Назвіть складні речення з рівноправними й залежними частинами.

1. Він залишив по собі величезну поетичну та літературознавчу спадщину. Не менш цінним скарбом для нас є його садиба (Л. Гасиджак).

2. Віддай людині крихітку себе. За це душа поповнюється світлом (Л. Костенко). 3. Село з нетерпінням чекало великодніх свят. Хати стояли біленькі, чепурні, подвір'я і навіть дороги були начисто виметені (І. Савка). 4. Благодійність – це не тільки допомога сиротам чи жертви на операцію. Це також вклад в майбутнє країни: її здоров'я, культуру чи освіту (М. Гриневич). 5. Наприкінці березня зареєстровано два законопроекти. Вони передбачають упровадження смс-благодійності в Україні (З Інтернету). 6. В Україні відчутний сплеск благодійної й волонтерської діяльності. Лиш за минулий рік кількість зареєстрованих благодійних фондів перевищила 15 тисяч (З Інтернету).

Складні сполучникові речення поділяють на два види:

1) складне речення, частини якого поєднані сполучниками сурядності (складносурядне речення): *Нині в Україні меценатство тільки-но починає відроджуватися, але цю річ потрібно підтримувати й заохочувати до неї заможних людей (Г. Терещук).*

2) складне речення, частини якого пов'язані між собою сполучниками підрядності або сполучними словами (складнопідрядне речення): *Складно відшукати галузь делікатнішу й тоншу, аніж благодійництво, що за сутністю своєю не передбачає ні афішування благих справ, ні преференцій за них (З Інтернету).*

Розмежуйте "вірний" і "правильний": вірний друг, вірний син, вірний чоловік; вірний присязі воїн - тобто *відданий, надійний*; вірна смерть, вірна поразка - тобто *неминуча*; АЛЕ: правильна відповідь, правильний діагноз, правильне написання, правильне рішення, правильний маршрут - тобто *безпомилковий, істинний*; правильні риси обличчя - тобто *пропорційні, симетричні*.

6. До речень з лівої колонки доберіть відповідні їм за змістом речення з правої й утворіть складні речення. Визначте вид їх, назвіть засоби зв'язку між частинами їх.

І лише після проголошення незалежності України Терещенків почали згадувати добрим словом не лише старожили Києва.	Як патріот він уперше виступив з пропозицією проведення в Україні мовного конкурсу серед молоді.
Відомими благодійниками	Кілька поколінь цієї славної

Буковини є співочий дует «Скриня», заслужені артисти України Володимир і Марія Лобуряки.	родини витрачали благодійництво, мотивуючи його патріотичними прагненнями.
Унікальним явищем української історії є меценатська й громадянська діяльність родини Тарновських.	Їхню діяльність визнали офіційно.
З кінця 50-х років Петро Яцик почав виділяти значні кошти на реалізацію різноманітних наукових і культурних проектів української діаспори.	Вони пісню мають не за зброю, а за диво, вірять у її чари й силу.

7. Розгляньте світлини. Розкажіть, яку інформацію вони містять. Чи повною мірою вони ілюструють тему добродійності? Використовуйте для цього складні речення.

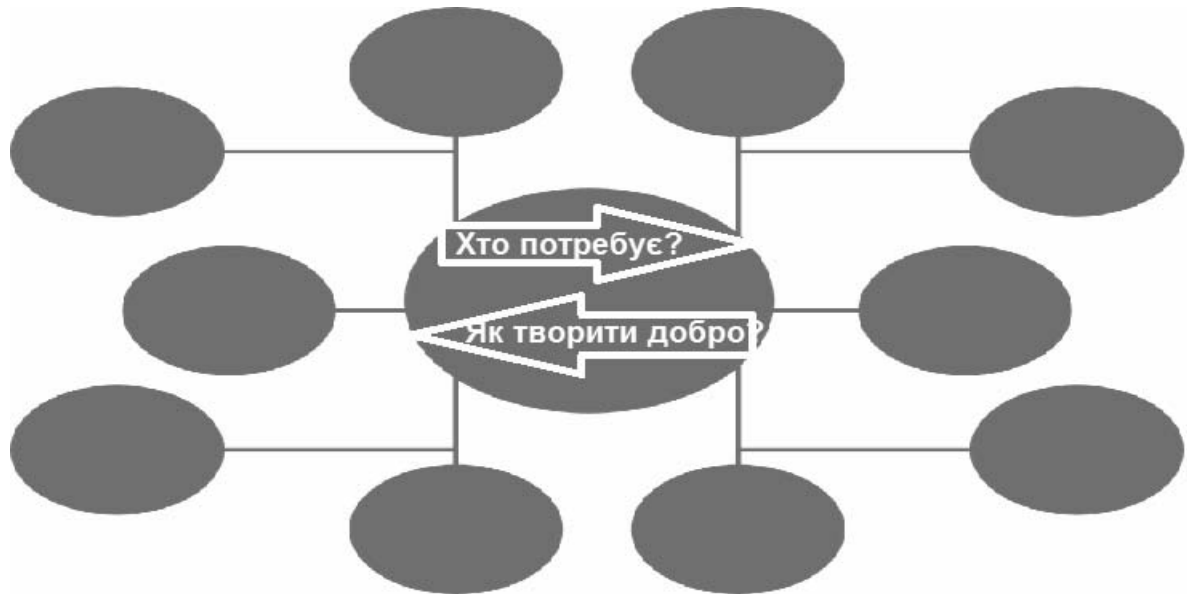
СК. 8. І. Прочитайте речення, з'ясуйте значення слів у дужках за допомогою тлумачного словника. Доберіть потрібне за змістом слово і запишіть речення.

1. Киянка Галина Мовчан зробила *(вклад, внесок)* у сумі тисяча гривень на реставрацію церкви, яку відбудовує сільська громада *(З журналу)*.
2. Значний *(вклад, внесок)* у справу створення українського професійного театру зробив Тарас Шевченко *(О. Пономарів)*.
3. *(Вантаж, тягар)* неприємних спогадів знову примусив дівчину хвилюватися, проте вона змогла зосередитися на завданні *(З журналу)*.
4. Вони мовчки висаджували *(вантаж, тягар)* на плечі один одному *(О. Гончар)*.
5. Тепер колишній доцент університету став дипломатом, він *(становить, представляє)* інтереси України в Хорватії *(З*

журналу). 6. Досвід Польщі в розвитку сільського господарства (*становить, представляє*) великий інтерес для України» (З журналу).

II. Назвіть складні речення, поясніть, як пов'язані частини їх.

9. I. Об'єднайтеся в групи. Спільно розгляньте схему.

II. Запитання і завдання:

1. Доберіть і запишіть синоніми до слова «благодійник».
2. Поміркуйте над тим, хто сьогодні потребує нашої підтримки найбільше?
3. Як ми можемо творити добро на землі?
4. Накресліть цю схему в зошити, заповніть віконця. Представте спільне бачення суті проблеми і шляхи (способи) розв'язання її.
5. У презентації використайте складні речення.

Р. 10. Проаналізуйте свою навчальну діяльність на уроці. Що можна записати у книгу ваших досягнень сьогодні?

Д.3 Виконайте один із варіантів домашнього завдання.

11. Випишіть із художнього або публіцистичного тексту 6 складних речень: порівно сполучникових і безсполучникових. Визначте межі частин у них і виділіть граматичні основи. Назвіть засоби зв'язку частин складного речення.

ТЗ. 12. Складіть і запишіть невеликий письмовий твір-роздум, тема якого зазначена в епіграфі (висловлення Г. Сковороди). Обґрунтуйте вибір стилю твору.

ЗПС 13. Розгляньте світлини представників славної родини Симиренків. Пригадайте й розкажіть, що вам відомо про діяльність кожного з цих чоловіків. Дослідіть, як правильно розмістити світлини у хронологічному порядку?

Платон

Володимир

Левко

Василь

§13. СКЛАДНОСУРЯДНЕ РЕЧЕННЯ З даром до нащадків

Карта пам'яті: складне речення, рівноправні частини, сполучники сурядності; сполучники єднальні, протиставні, розділові; одночасність, послідовність, протиставлення, зіставлення, почерговість.

Хто слабо володіє граматику, той майже не вживає у своїх висловленнях складносурядних речень, а здебільшого обходиться простими реченнями. *М. Пецак*

Меценат – то унікальний талант душі, то велич благородства й альтруїзму*
М. Слабошпицький

1. Прочитайте текст. Перекажіть своїми словами. Що нового ви дізналися про складносурядне речення?

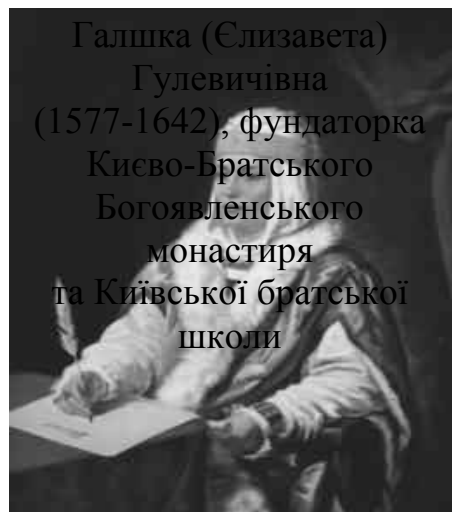
Обґрунтування і доведення у висловленнях сприймаються як переконливі, коли вони виражені складними реченнями. Найпростіший спосіб синтаксичного оформлення обґрунтувань і доведень – це складносурядні речення, тому що частини їх мало чим відрізняються від простих речень, а об'єднання простих у складносурядне належить до найелементарніших правил утворення складних речень. Отже, якщо ми вивчили всю різноманітність побудови простих речень і набули вмінь користуватися ними в усних і писемних висловленнях, то навчитися об'єднувати їх у складносурядні легко. Варто лиш пам'ятати, що в складносурядному реченні лише перше речення найповніше зберігає свою автономність (За М. Пещак).

Складносурядним називають таке складне речення, рівноправні частини якого поєднані сполучником (сполучниками) сурядності: Наприклад:

*1. Студенти київських вишів до дня святого Миколая організували казкове свято для вихованців дитячих будинків, а донори здали кров для поранених бійців української армії. 2. У XIX столітті економічна незалежність заможних** українок була справою звичайною і не викликала нарікань чи осуду чоловіків і суспільства, а тому й меценатську діяльність жінок вважали звичним явищем (З Інтернету).*

2. Прочитайте текст мовчки. Визначте тему доберіть інший заголовок.

УНІКАЛЬНИЙ ТАЛАНТ ДУШІ

Ім'я Галшки Гулевичівни, назавжди вписане в історію українського народу, пов'язують передусім з просвітою українських дітей, зі створенням Києво-Могилянської академії.

1615 року міщани й представники духовенства Києва заснували Богоявленське братство*, при якому вирішили відкрити школу.

Братство утримувалося за рахунок пожертвувань громадян. Серед

благодійників був гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний, а заможна** киянка Галшка Гулевичівна подарувала власний спадковий маєток на потреби школи для дітей, на монастир і притулок** для духовних мандрівників. У жовтні цього ж року відбулась урочиста церемонія вручення дарчої грамоти Галшки Гулевичівни в київському магістраті*. Зібрався натовп людей, і всі на власні очі хотіли побачити таку щедрю благодійницю. Таке дуже рідко буває, бо дуже мало є таких великих і благородних людей. У світі більше народжується полководців, поетів, художників і політиків, проте меценати* трапляються не так часто.

Школа братства була справді демократичним освітнім закладом, де навчалися діти всіх соціальних станів*. У шкільних статутах було записано зобов'язання вчителів «навчати і любити всіх дітей однаково – як синів багатих, так і сиріт убогих».

Після братської виникла Лаврська школа, а згодом вони злилися, утворивши Київську колегію. На основі колегії було створено академію, яку увесь слов'янський світ знав під назвою Києво-Могилянської. Народилася вона завдяки таким людям, як велика меценатка** Галшка Гулевичівна (За М. Слабошпицьким).

Корпус Києво-Могилянської академії

Будинок Галишки Гулевичівни у Києві

Знаю, умію, розумію	Відчуваю, переживаю,
<ol style="list-style-type: none"> 1. Які речення – прості чи складні – переважають у тексті? 2. Скільки у тексті складносурядних речень? Назвіть їх. 3. Дайте характеристику останнього речення другого абзацу. 4. Що означає словосполучення «духовні мандрівники»? 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Які почуття викликав у вас зміст прочитаного? 2. Якої оцінки заслуговують дії і вчинки Галшки Гулевичівни? 3. Кого ви вважаєте справжнім благодійником? 4. Наскільки важлива сьогодні благодійна діяльність?

5. Що, на ваш погляд, автор мав на увазі, називаючи школу братства «справді демократичним освітнім закладом»?	5. Яка сфера суспільного життя, на ваш погляд найбільше потребує благодійності? 6. Які емоції викликає у вас участь у благодійній діяльності?
---	--

3. Розгляньте таблицю «Складносурядні речення» Сформулюйте і запишіть запитання, відповіді на які можна знайти у цій таблиці.

Складносурядні речення

Засоби зв'язку частин речення	Смислові зв'язки між частинами	Приклади
єднальні сполучники: <i>і, й, та</i> (у значенні <i>і</i>), <i>ні-ні, ані</i>	означають одночасність чи послідовність	Нове століття вже на видноколі, і час новітню створює красу (<i>Л. Костенко</i>).
протиставні сполучники: <i>а, але, та</i> (у значенні <i>але</i>), <i>зате, однак, проте</i>	означають протиставлення, зіставлення	На жаль, більшої частини колекції Потоцького не повернути, але нам лишилося ім'я цього благородного чоловіка (<i>М. Слабошпицький</i>).
розділові сполучники: <i>або, чи, хоч, не то... не то, чи то..., чи то, то...то, або... або, чи...чи, хоч...хоч</i>	означають почерговість дії, явища,	Або не сокіл я, або спалила мені неволя крила (<i>Леся Українка</i>)

4. Прочитайте складні речення, установіть смислові зв'язки між частинами їх. Укажіть види складносурядних речень за сполучниками.

1. Розпочинається виставка «Пам'яті Великого Хорса» з розлогого дерева славетного українського роду Симиренків, й особливо почесне місце відведено тут імені Василя Федоровича Симиренка – видатного вченого, інженера-конструктора, технолога в галузі цукроваріння, щедрого мецената української культури. 2. Науковці, студенти, вчителі, учні висловлюються по-різному про родину славетних меценатів, але спільною для цих висловлень є фраза – «Надзвичайні люди Симиренки!». 3. Українці мають пишатися справами Василя Симиренка, наслідувати його у своєму житті, зберігати пам'ять про Лицаря українського духу, а наша виставка є ще одним внеском у справу вшанування славетного Українця. 4. То сонце усміхнеться нам крізь хмари, то дощик рясно землю поливає (*Г. Чубач*). 5. Коріння Харитоненків слід шукати ще у XVIII ст., і першими згадано чумаків Омеляна Харитоненка та його сина

Герасима. 6. Іван Герасимович Харитоненко не здобув освіти, був самоуком і навчався протягом усього життя, проте, попри свою зайнятість, у 56 років він вивчив французьку мову, легко читав і розмовляв нею (*З Інтернету*).

ЗВ. 5. Виконайте завдання за варіантами. Запишіть незакінчені складносурядні речення, доповнюючи їх так, щоб вони передавали такі смислові зв'язки: I варіант – одночасності подій і явищ; II варіант – послідовності подій і явищ.

I варіант. 1. Лісами й полями йде впевнено осінь, *i* 2. Андрій мав здібності до іноземних мов, *i* 3. Ще холодні зимові дотики в сніг ховалися по ярках, а 4. Учитель цікаво розповідав про події далекого минулого, *i* 5. Вода в озері була чистою, прозорою, *i* 6. Над нами летять журавлині ключі, *i*

II варіант. 1. Промайнуло безтурботне сонячне літо, *i* 2. Вересень зустрів нас дощами й прохолодою, *i* 3. Білі хмари бігли над синім горизонтом, зблискуючи обвітреними боками, а 4. Здавалося, тепло й сонце залишилися лише в спогадах, *i* 5. Та ось сильний вітер розігнав густі хмари, *i* 6. Прийшло довгоочікуване «бабине літо», *i*

6. I. Запишіть складносурядні речення, дібравши з довідки другу частину їх.

1. Земля тебе годує, *a* 2. Мала бджілка, *але* 3. Велика річка починається з джерела, *a* 4. Шануй людей, *i* 5. Скоро казка мовиться, *та* 6. Прислів'я нам допомагають, *хоч* 7. Одна мати на світ породила, *та* 8. З лиця він біленький, *проте* 9. За сто років стирається навіть камінь, *a* 10. Легко стати вченим, *але*

Довідка: ... іноді вони гіркі бувають; ... великі знання починаються з книжки; ... люди шануватимуть тебе; ... слово народне й через тисячу років не зітреться; ... важко стати людиною; ... не одним щастям обох наділила; ... не скоро справа робиться; ... розум у нього бідненький; ... й та працює; ... ти землю годуй.

II. Прочитайте прислів'я. У чому повчальний зміст їх? Установіть смислові зв'язки між частинами складносурядних речень і вкажіть значення сполучників у них.

7. Запишіть речення, додавши сполучник *ні...ні*. Якого смислового відтінку надає він кожному реченню?

1. Листя не шелесне, пташка не заспіває. 2. Сонце не заблищить, теплий вітерець не повіє. 3. У жовтні дощу не було, буревії не вирували. 4. У будинку Ганни не було, в саду я її не знайшов. 5. Друзі не знали про його приїзд, нас він не повідомив про зустріч. 6. Люди не помітили хижака, тварини не вчули його.

ЗВК. 8. Розгляньте світлини. Що відомо вам про цих жінок? З'ясуйте, чому вони увійшли в українську історію, культуру? Розкажіть про них, використовуючи складносурядні речення, частини яких з'єднані протиставними сполучниками.

			
Марія Фішер-Слиж upload.wikimedia.org	Єлизавета Милорадович http://eukraina.com/	Варвара Ханенко upload.wikimedia.org	Раїна Вишневецька http://istvolyn.info/

9. Доповніть незакінчені складносурядні речення, запишіть їх. Якого смислового значення надає реченням кожен із розділових сполучників?

1. Або серйозне заняття спортом, або 2. Чи то справді десь недалеко шуміло море, чи то 3. Або вона не почула мого запитання, або 4. То сонячний день змінює негоду, то 5. Чи це він так сильно змінився, чи 6. Не то пташка стрепенулася, злякавшись нас, не то

ЗВК 10. Прочитайте слова з рубрики «Екологія слова». Які слова за значенням уписуються в контекст розміщених нижче світлин?

Активізуймо у мовленні такі слова: згорда, здоровань, зірвиголова, зопалу, зрештою, зусібіч, квапитися, кепсько, клаптик, кортить, краянин, ладнати, легіт, легковажити, лихослів'я, літувати.

Н. Зав'ялова

Д. Скворцов

II. Доберіть інші світлини, що розкривають зміст будь-яких трьох слів?

11. Р Проаналізуйте свою роботу на уроці за обраною схемою.

Д.З. Виконайте один із варіантів домашнього завдання.

12. I. Прочитайте текст; установіть смислові зв'язки між частинами складних речень. Укажіть види складносурядних речень за сполучниками.

Благодійний захід «Тепла Покрова* для захисника» зібрав у Києві кілька десятків жінок, а дехто з них приїхав навіть із дітьми. Учасниці акції виготовляли сувеніри, обереги, а волонтерки з організації «Музейні бджілки» майже на промисловому рівні розгорнули виробництво теплих речей для вояків. Кістяк** цього об'єднання становили співробітники київських музеїв, проте разом із ними трудилися представники інших професій. Жінки нарізали смужки з флісу*, а дівчатка в'язали з них теплі пояси. Можливо, доробок жінок і невеликий, але вироби, зроблені власноруч, допоможуть бодай хоч комусь із бійців відчутти тепло рідної домівки. Або вбереже тіло вояка від холоду одяг, пошитий жінками, або зігріє душу захисника дитячий малюнок, збережений під бронежилетом біля самого серця (*Вікіпедія*).

13. Випишіть із публіцистичного чи науково-популярного тексту 6 складносурядних речень з єднальними, протиставними й розділовими сполучниками, підкресліть граматичні основи в них. Установіть смислові зв'язки між частинами складних речень.

ТЗ. 14. Складіть невеликий письмовий роздум на тему «Що таке безкорисливість?». У творі доведіть тезу: «Готовність жертвувати для інших власними інтересами – ознака зрілого й високоморального суспільства».

(Далі буде)

The article presents a new textbook "Ukrainian language" for the 9th class. It is based on an innovative methodology of teaching the Ukrainian language on principles of modern approaches: competent, personally oriented, active and text-centric. Autor characterized content and structure of the textbook, which is presented in the section "Difficult sentence. Sophisticated sentence. "

***Key words:** competent, personally oriented, active, text-centric approaches, complex exercises, competently oriented tasks, motivation, reflection.*

Література

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник [Текст] / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 342 с.
2. Бондаренко Н. Текстцентрична система вивчення державної мови: теоретичний і практичний аспекти // Державотворча й об'єднувальна функції української мови: реалії, здобутки, перспективи. Матеріали міжнародного науково-методичного семінару. – Ужгород, 2009. – С. 143-153.
3. Державний стандарт базової і повної середньої освіти. Освітня галузь «Мови і літератури» [Текст] // Дивослово. – 2011. – № 8. – С. 20-27.
4. Зимняя И. А. Педагогическая психология: учеб для вузов / И. А. Зимняя. – 3-е изд., пересмотр. – М.: МПСИ; Воронеж: МОДЭК, 2010. – 448 с.
5. Кухарчук І. О. Комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення синтаксису у фаховій підготовці вчителя-словесника / І. О. Кухарчук // Українська мова і література в школі. – 2005. – № 2. – С. 50-54.
6. Методика навчання рідної мови в середніх освітніх закладах / М.І.Пентилюк, О.М.Горошкіна, С.О.Караман [та ін.] ; за ред. М.І.Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2009.
7. Пентилюк М. І. Компетентнісний підхід до формування мовної особистості в євроінтеграційному контексті / М. І. Пентилюк // Українська мова і література в школі. – 2010. – № 2. – С. 2 – 5.
8. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів / О. Я. Савченко. – К.: Абрис, 1997. – 416 с.
9. Українська мова: підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів / Голуб Н. Б., Ярмолук А. В. – К.: Педагогічна думка, 2017. – 308 с.; іл.

10. Хуторской А. В. Методика личностно ориентированного обучения: Как обучать всех по-разному: пособие для учителя / А. В. Хуторской. – М.: Из-дво ВЛАДОС-ПРЕСС, 2005. – 383 с.

11. Якиманская И. С. Личностно ориентированное образование в современной школе / И. С. Якиманская. – М.: Сентябрь, 1996. – 96 с.

References

1. Bacevy`ch F. S. Osnovy` komunikaty`vnoyi lingvisty`ky` : pidruchny`k [Tekst] / F. S. Bacevy`ch. – K. : Akademiya, 2004. – 342 s.

2. Bondarenko N. Tekstocentry`chna sy`stema vy`vchennya derzhavnoyi movy`: teoretu`chny`j i prakty`chny`j aspekty` // Derzhavotvorcha j ob'yednuval`na funkciyi ukrayins`koyi movy`: realiyi, zdotuky`, perspekty`vy`. Materialy` mizhnarodnogo naukovo-metody`chnogo seminaru. – Uzhgorod, 2009. – S. 143-153.

3. Derzhavny`j standart bazovoyi i povnoyi seredn`oyi osvity`. Osvitnya galuz` «Movy` i literatury`» [Tekst] // Dy`voslovo. – 2011. – # 8. – S. 20-27.

4. Zy`mnyaya Y`. A. Pedagogy`cheskaya psy`xology`ya: ucheb dlya vuzov / Y`. A. Zy`mnyaya. – 3-e y`zd., peresmotr. – M.: MPSY`; Voronezh: MODЭК, 2010. – 448 s.

5. Kuxarchuk I. O. Komunikaty`vno-diyal`nisny`j pidxid do vy`vchennya sy`ntaksy`su u faxovij pidgotovci vchy`telya-slovesny`ka / I. O. Kuxarchuk // Ukrayins`ka mova i literatura v shkoli. – 2005. – # 2. – S. 50-54.

6. Metody`ka navchannya ridnoyi movy` v serednix osvitnix zakladax / M.I.Penty`lyuk, O.M.Goroshkina, S.O.Karaman [ta in.] ; za red. M.I.Penty`lyuk. – K. : Lenvit, 2009.

7. Penty`lyuk M. I. Kompetentnisny`j pidxid do formuvannya movnoyi osoby`stosti v yevro integracijnomu konteksti / M. I. Penty`lyuk // Ukrayins`ka mova i literatura v shkoli. – 2010. – # 2. – S. 2 – 5.

8. Savchenko O. Ya. Dy`dakty`ka pochatkovoyi shkoly`: Pidruchny`k dlya studentiv pedagogichny`x fakul`tetiv / O. Ya. Savchenko. – K.: Abry`s, 1997. – 416 s.

9. Ukrayins`ka mova: pidruchny`k dlya 9 klasu zagal`noosvitnix navchal`ny`x zakladiv / Golub N. B., Yarmolyuk A. V. – K.: Pedagogichna dumka, 2017. – 308 s.; il.

10. Xutorskoj A. V. Metody`ka ly`chnostno ory`enty`rovannogo obuchenya: Kak obuchat` vsekh po-raznomu: posoby`e dlya uchy`telya / A. V. Xutorskoj. – M.: Y`z-dvo VLADOS-PRESS, 2005. – 383 s.

11. Yaky`manskaya Y`. S. Ly`chnostno ory`enty`rovannoe obrazovany`e v sovremennoj shkole / Y`. S. Yaky`manskaya. – M.: Sentyabr`, 1996. – 96 s.